

Vezérkarának Történeti Hivatala és a FIAT cég levéltára is fel van tüntetve forráshelyként a több mint 800 jegyzet között. Így a több éves kutatómunka eredményeképpen a naplóbejegyzésben olvasható események magyar és antant-szemszögből is megvilágításba kerülnek. Külön érdekesség a Rapaich írásában rendszeresen felbukkanó, az antant-ellenőrök tevékenységére írt magyar sajtóreagálások feldolgozása.

A kötet mellékletében a SZKEB személyi állományának változásait, illetményét és dologi kiadásait, a Rapaich mellé beosztott és az összekötőtisztként működő magyar katonák névjegyzékét olvashatjuk. Ezek mellé került az 1925–1926. év ellenőrzéseiről készült jelentések összefoglaló táblázata. A jegyzékek között szerepel a rövidítések feloldása, az idegen szavak és kifejezések gyűjteménye, valamint a földrajzi- és személynévmutató. Mindezeket indokolttá teszi, hogy a napló szövegében sűrűn bukkannak fel francia, német és latin kifejezések, említésre kerülnek politikai és katonai vezetők, korabeli elnevezésű magyar hadiüzemek.

Az *Antant-ellenőrzés Magyarországon* a két világháború közötti Magyarország, kiváltképpen a magyar haderő történetét kutatók számára sokrétű ismeretet és érdekes információkat nyújthat. Talán csak az csalódhat némileg, aki a „rejtés” időszakából olyan események részletes leírását reméli, amelyben a furfangos magyar katonák sikeresen vagy sikertelenül próbálnak hadianyagot, plusz létszámot rejtegetni az ellenőrök elől. Ha ilyen eseményektől nem is hemzseg a napló, de az olyan történetek, mint az antant-delegációk gépjárművéből a magyar sofőrök által kihajított cetlik, melyben közlik a lehetséges útirányt, illetve hogy a felvett üzemanyagból a magyarok milyen ellenőrzési „akció-rádiusra” következtethettek, nyújthatnak hasonló élményeket.

A könyvet azok számára kifejezetten ajánlott, akiket érdekelnek a békeszerződés katonai előírásai, a végrehajtásának velejárói, a katonadiplomácia története, az olasz–magyar kapcsolatok alakulása, a két világháború közötti magyar katonai elit gondolkodása, vagy akár a katonák műveltsége és az 1920-as évek társadalmi élete.

Soós Péter

SZABÓ PÉTER

MAGYAROK A DON-KANYARBAN

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)

(Kossuth Kiadó, Budapest, 2019. 686 o. ISBN 978-963-09-9827-7)

Magyarország második világháborús történetében különleges helyet foglal el a volt magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1942. és 1943. évi története. Talán ez volt az első olyan téma, amely már a második világháború befejezését követően is élénken foglalkoztatta a közvéleményt. Először a különböző népbírósi eljárásokról beszámoló újságcikkek minősítették így-úgy a 2. hadsereg tevékenységét, katonái – főleg a tisztek és tábornokok – szerepét, azoknak „fasiszta jellegét”. Később megjelent egy bevezető tanulmányal ellátott forrásközlés – Horváth Miklós: *A 2. hadsereg megsemmisülése a Donnán* (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1958.) –, amely kellő „pártossággal” szólt a hadsereg-ről. Történelmi ismeretterjesztésnek is felfogható Nemesküty István: *Requiem egy hadseregért* (Budapest, 1972.) című, sok kiadást megért munkája, amely a Horváth Miklós-i

és a különböző – történelmi publicisztikát (is) író – újságírói állításokat meghaladta, de a 2. hadsereg történetének érdemi feldolgozása még hosszú éveket váratott magára.

A különböző szerzőktől – Dombrády Lóránd, Gosztonyi Péter, Kornis Pál, Tóth Sándor, Szakály Sándor stb. – megjelent kisebb írárok a 2. hadsereg történetének csak egy-egy epizódját mutatták be, míg az 1980-as évek közepétől megjelenő emlékezések – például Bártfai Szabó László, Lajtos Árpád memoárja – a történeteket átélők személyes értékelései voltak.

Szabó Péter tollából viszont 1994-ben alap kutatásokra épülő, összefoglaló jellegű munka jelent meg *Don-kanyar* címmel a Zrínyi Kiadó gondozásában. Ennek bővített változata látott napvilágot 2001-ben a Corvina Kiadó jóvoltából ugyanezzel a címmel.

Szabó Péter, aki a magyar királyi 2. honvéd hadsereg történetének feltárása és bemutatása mellett még számos kutatási téma – második világháborús magyar katonai veszteségek, a munkaszolgálat története, alakulat történetek... – „gazdája” és feldolgozója ismételen arra vállalkozott, hogy a már bemutatott történetet ismét megossza az olvasókkal. Jól tette! A 2019-ben, a Kossuth Kiadónál megjelent kötete a korábbi munkájának jelentősen kiegészített új kiadása. Új képanyaggal, térkép vázlatokkal és ma már hozzáférhető – ha nem is túl könnyen – szovjet-orosz források felhasználásával megjelent kötet.

Szabó Péter korábbi megállapításait, állításait jelen könyvében is fenntartja – s teszi azt helyesen –, de egyes esetekben bővebben szól egy-egy részletről, pótol korábbi forráshiány miatti elemet.

Ha valaki elmereng azon, hogy vajon miért is kellett az akkori Szovjetunió elleni hadműveletekbe az 1941. évi magyar katonai erőnél jelentősebb erővel bekapcsolódni és a döntés meghozatala milyen gondokat, problémákat vetett fel, pontos választ kaphat a szerző munkájából. Nem pontosan idézve őt, 1942 tavaszán a magyar katonai és politikai vezetés nem volt abban a helyzetben, hogy a német „kérést” elutasítsa és az 1942. január-februári budapesti tárgyalások idején még nem volt előre látható, hogy miként is zárul le a háború, melynek befejezte Magyarország sorsát, helyzetét meghatározta/meghatározhatta volna. A német haderő oldalán a háborúban résztvevő Románia és Szlovákia – ha Magyarország elutasítja a német „kérést” – előnyösebb helyzetbe került volna német győzelem esetén, mint az abban csak „jelképesen” résztvevő Magyarország.

Szabó Péter kötetében részletesen szól a béke hadrendi magyar királyi 2. hadseregtől eltérő, a hadművelési területre kivonuló 2. hadsereg szervezetéről, létszámviszonyairól, felszereltségéről, fegyverzetéről, s teszi ezt a legtöbbször úgy, hogy a német, illetve a szovjet haderő sereg-, illetve csapattestjeit hasonlítja össze az azonos szerevezésű magyarral. Ez adhat valós képet arról, hogy vajon milyen erőt is képviselt a magyar 2. hadsereg, illetve mennyire volt annak felszerelése, fegyverzete korszerű. Lényeges kérdés az is, hogy mennyiben helytállóak azok a még napjainkban is – főleg a publicisztikában – megjelenő állítások, amelyek a pusztulásra odadobott, halálraítélt hadseregről szólnak.

A szerző hitelesen mutatja be a magyar királyi 2. honvéd hadsereg harctevékenységét, a különböző szintű parancsnokok kritikus észrevételeit, az utánpótlásért folytatott küzdelmet és a veszteségeket. Utóbbiak esetében már közel három évtizede írta le Szabó Péter – s mellette vele együtt Stark Tamás, Dombrády Lóránd, e sorok írója –, hogy nem pusztult el 200 ezer magyar a Don-kanyarban, a veszteségek elég pontosan kimutathatók a korabeli meghatározások szerint, azaz elesettek, eltűntek, sebesültek, hadifogságba kerültek számát illetően. Így az összes veszteség 1942 áprilisa és 1943 májusa között

mintegy 50 ezer hősi halottat/eltűntet, ugyanennyi sebesültet és mintegy 27-28 ezer hadifoglyot jelent. Nagy számok ezek, de nem 200 ezer!

Szabó Péter munkája alapos, jól dokumentált mű. Levéltári és korabeli nyomtatott források, magyar és idegen nyelvű szakirodalom sokaságával támasztotta alá minden értékelését. Mindezt a 2. hadsereg szervezési adatai, a különböző parancsnokságok személyi összetétele, térkép-vázlatok és korabeli fotók egészítik ki, melyekhez még a fontosabb – a kötetben említett – magyar, német és szovjet katonai vezetők rövid életrajzi összeállítása is megtalálhatók.

Az egyetlen, amit az ismertető szerzője hiányol(hat) az a helynévmutató. Annak megléte jelentős segítséget adhat(na) az olvasóknak. Igaz, ez a tudományos munkák esetében nagyon fontos mutató a legtöbb könyvkiadó szerint felesleges, és a szerzők többsége „meghajol” a kiadói „kérés” előtt.

Összegzésként röviden elmondható a kötetről, hogy azt érdemes volt megjelentetni, Szabó Péter könyve segíthet valós képet kialakítani a magyar királyi 2. honvéd hadsereg-ről, nem elhallgatva a történések után mintegy háromnegyed évszázaddal megfogalmazható kritikai észrevételeket arról és azon személyekről, akik a hadsereg alkalmazásáról döntöttek és azt vezették.

Szakály Sándor

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

BALLA TIBOR
A NAGY HÁBORÚ
OSZTRÁK-MAGYAR TÁBORNOKAI
— — — — —
ALTÁBORNAGYOK

HADTÖRTÉNETI
INTÉZET ÉS
MÚZEUM